

(10)
**AVRASYA BÖLGESEL ENTEGRASYONUNDA TÜRK DÜNYASININ
PERSPEKTİFLERİ (ECO ÖRNEĞİNDE)**

Yegane GÖZELOVA*

Özet

XXI. yüzyılın başlarında dünyanın jeopolitik sisteminde Avrasya önemli yerlerden birini işgal ederek dünya siyasetinin merkezine dönüşmüştür. Bir taraftan büyük devletlerin çıkar alanının çatıştığı, farklı uygarlıkların temas noktası olan, diğer taraftan Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve diğer büyük Türk devletlerinin bulunduğu Avrasya bölgesi, tam anlamıyla gelecek uluslararası ilişkilerin belirlendiği mekandır. Bu yüzden de sözkonusu bölgenin küreselleşmesinde ve entegrasyonunda hükümetler arası örgütlerin önemi büyüktür. Avrasya'nın bölgesel entegrasyon örgütlerinden biri de tüm Türk devletlerinin bir araya geldiği Ekonomik İşbirliği Örgütüdür. (ECO - Economic Cooperation Organization).

ECO, daha 1964-1979 yıllarından faaliyette bulunmuş, yeniden ortaya çıkması 1985 yılında Türkiye, İran ve Pakistan'ın ortak kararı ile mümkün olmuştur. SSCB dağıldıktan sonra ECO'nun sıralarına bu üç devletle birlikte Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Afganistan da katılmıştır.

İlk bakıştan entegrasyon süreci kolay yaşanan bir süreç gibi görülebilir. Fakat bu süreç, büyük global siyasetin fonunda yaşandığından, ister istemez bu politikanın lider güçlerinin, çoğu zaman baskıları ile karşı karşıya kalmak zorunda kalmaktadır. Buna ilaveten günümüzde Avrasya entegrasyonunu düşünen diğer örgütler de bulunmakta ve hatta bunlardan bazıları bir birlerinin rakibi konumundadırlar. Bu rekabet ve baskı ortamında bölgesel örgütün ortadan kalkmaması son derece zordur. Fakat ECO'nun dirençli olma konusunda şansı diğerlerine oranla daha fazladır. İlk olarak sözkonusu bölgesel örgütler arasında yalnız ECO en perspektiflisidir. Nitekim Avrasya entegrasyonunun diğer örgütlerinin - Bağımsız Devletler Topluluğu, Rusya-Beyaz Rusya-Kazakistan Gümrük Birliği, Şanghay İşbirliği Örgütü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Asamblesi'nin üyeleri arasında son derece keskin zıtlıklar bulunmaktadır. Oysaki böyle bir duruma ECO devletleri arasında rast gelinmemektedir.

Öte yandan ECO Hazar havzası ve Fars Körfezi bölgesinde gerçekleştirilen küresel enerji projelerini, TRASECA, İNOGATE, Bakü-Ceyhan petrol boru hattı projesinin gerçekleştirildiği stratejik bölgeyi kapsamaktadır. Bu örgüt, dünyanın Hazar, Karadeniz, Fars Körfezi, Avrupa-Asya kavşağı gibi önemli jeopolitik mekanını kapsamaktadır. Son olarak ECO'ya üye devletlerin geniş ekonomik, siyasi potansiyeli, özetle 400 milyon halkı, 7 milyon kilometre kare toprağı, zengin doğal kaynakları vardır.

Tüm bu etkenler ECO'yu dünyanın lider kuruluşları arasına katmakta ve onu Türk dünyası için önemli hale getirmektedir. ECO'nun 10 üyesinden 6 tanesinin Türk devleti olduğunu ve bu örgütün az önce sıraladığımız güçlü kaynaklara sahip

* Bakü Devlet Üniversitesi'nde Doçent Doktor ve Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi. **İletişim kurmak için:** İş telefonu: (+99412)4390351. Ev telefonu: (+99412)4013270. GSM: (+99455)5651235; (+99450)3850533. E-mail: ygezalova@gmail.com. Ev adresi: Bakü (Azerbaycan), AZ 1117, Bileceri gesebesi, A. Zeynalı küçesi, 24a, menzil 28.

olduğunu dikkate alacak olsak, kanaatimizce Avrasya'nın bölgesel entegrasyonu gelecekte Türk dünyasının faydasına gelişecektir.

Anahtar kelimeler: entegrasyon, ECO, Türk dünyası, stratejik bölge

THE PERSPECTIVES OF TURKISH WORLD IN EURASIAN REGIONAL INTEGRATION (IN THE SAMPLE OF ECO)

Resume

Eurasia, which has an essential place in geopolitical system at the beginning of XXI century, became one of the centers of world politics. Eurasia is the place that, in one hand became the centre of confronting interests and negotiating of different cultures, in the other hand the place of establishment of future international relations. This continent is placed by Turkish states as Turkey, Azerbaijan and Kazakhstan, as well as one of the regional integration organizations of this continent is ECO (Economic Cooperation Organization).

ECO began to its activity in 1964-1979s, but its preexistence is related to the decision of Turkey, Iran and Pakistan in 1985. After the decline of the USSR, former Soviet Republics as Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan, Kirgizia, Uzbekistan, Tajikistan and Afghanistan entered to ECO.

Nowadays, other organizations also participate in Eurasian integration even they are rivals to one another. It's difficult to preserve the existence of any organization in such rivalry circumstances. But ECO's chance of duration in this situation is much more than other organizations. Initially, there're confrontations between some regional organizations, such as, Organization of Independent States, Russia-Belarus-Kazakhstan Custom-house Union, Shank hay Organization, Black Sea Economic Cooperation Organization. Despite of it, there aren't any rough circumstances among ECO members.

The members of ECO participate in different energy projects, realizing in Caspian and Iran Gulfs, such as TRASECA, INOGATE, BTC and etc. This organization has an essential geopolitical place as well. The members of ECO have large economic, political enrichment, population of 400 million and area of 7 million kilometers, as well as natural resources.

All these priorities prove that, ECO is one of the leading organizations of the world and has an important role in Turkish world. If we take into account these facts, regional integration of Eurasia can change the international processes on the behalf of the Turkish world.

Key words: integration, ECO, Turkish world, strategic area

GİRİŞ

XX yüzyıllıyın sonu beynəlxalq iqlimin xeyli mülayımləşməsi, qlobal təhlükələrin, o cümlədən nüvə müharibəsinin aradan qalxması ilə yadda qalmışdır. Lakin yeni minilliyin başlanğıcı göstərdi ki, beynəlxalq aləmdə “qızıl dövr”ün gəlməsi ümidi hələlik həyata keçməzdir.¹⁰⁸ XXI yüzillik bəşəriyyəti yeni qarşıdurmalar və həlli daha çətin vəzifələr qarşısında qoymuş oldu. Bu vəzifələr indi beynəlxalq terrorizmə, transmilli cinayətkarlığa qarşı mübarizə çərçivəsindən çıxmışdır. Bu gün siyasətçilər və politoloqlar daha çox “sivilizasiyaların müharibəsi”ndən, “dinlərin

¹⁰⁸ Quseynov, V.A. Geopolitiçeskaya rol Sredizemnomorsko-Kaspiyskoqo regiona, Sredizemnomorye – Çernomorye – Kaspiy: mejdu Bolşoy Yevropoy i Bolşim Blijnim Vostokom, Moskva, “Qranitsa”, 2006, s.9

toqquşması”ndan, planetin enerji ehtiyatları uğrunda ildən ilə artan mübarizəsindən söz edirlər.¹⁰⁹ Amma bu günkü dünyada pozitiv məqamlar da az deyil və onların sırasında “Soyuq müharibə”nin başa çatması ilə qlobal siyasi “istiləşmə”, iqtisadi, mədəni əlaqələrin genişlənməsi – “inteqrasiya” deyilən hadisənin yüksək həddinə çatması, nəhəng kommunikasiyaların inkişafı, əmək ehtiyatlarının və kapitalın sərbəst hərəkəti xüsusi qeyd oluna bilər.

Qloballaşmanın və inteqrasiyanın sürətlə getdiyi müasir dünyanın geosiyasi və iqtisadi münasibətləri sistemində Avrasiya bölgəsi əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur. Bu bölgə, bir tərəfdən, böyük dövlətlərin maraq dairəsinin kəsişdiyi, digər tərəfdən, müxtəlif sivilizasiyaların – dil, din və mədəniyyətlərin ünsiyyət mərkəzidir. Son onillikdə başlıca enerji, nəqliyyat-kommunikasiya və digər transmilli layihələr də burada cəmlənmişdir. Qeyd etdiyimiz özəllikləri hesabına Avrasiya beynəlxalq münasibətlərin istiqamətlərinin müəyyən olduğu bir məkandır. Bir çox politoloqlar hətta hesab edirlər ki, dünyanın gələcək təhlükəsizliyinin “açarı” məhz Avrasiya bölgəsindədir.¹¹⁰

Avrasiyanın tərkibinə daxil olan Türkiyə, Mərkəzi (Orta) Asiya, Cənubi Qafqaz, Xəzər və Qara dəniz hövzələri, Fars körfəzi ölkələri bu günkü dünyanın müxtəlif hərbi-siyasi və iqtisadi proseslərində iştirak edirlər. Bu proseslər fonunda bölgənin sürətlə genişlənən inteqrasiyası da müşahidə olunur. Avrasiya, bir tərəfdən, ümumdünya inteqrasiyasında iştirak edir, digər tərəfdən, regional və subregional inteqrasiyaya meyl edir. Əslində bunların ikisi də eyni prosesin ayrı-ayrı tərəfləridir və bölgənin qloballaşması, liberallaşması, demokratik transformasiyası üçün vacibdir. Məruzəmizdə əsas diqqəti Avrasiyanın türk dövlətlərinin də iştirak etdiyi subregional təşkilatlardan birinə - ECO-nun fəaliyyətinə yönəldəcəyik.

İlk olaraq qeyd edək ki, son illərdə Avrasiyada gedən inteqrasiya proseslərində dil və din birliyi amili böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Bu təmayülün dünyanın gələcək təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün nə qədər pozitiv olub olmamasını indidən proqnoz etmək mümkün deyil. Amma gerçəklik ondan ibarətdir ki, Avrasiyanın bu və ya digər dövləti transmilli layihələrdə iştirak etməklə yanaşı, dil, din və etnik yaxınlıq amilinə əsaslanan birliklərə üzvlüyə də meyl edir. Belə kriterilərlə yaranan subregional təşkilatlardan biri də ECO-dur və yarandığı dövrdən indiyədək fəaliyyətini uğurla davam etdirir.

1. ECO-nun Yaranma Tarixi Və Təşkilati Quruluşu¹¹¹

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı/Economic Cooperation Organization (İƏT/ECO) 1985-ci ildə Mərkəzi Asiya və Yaxın Şərq ölkələrinin birgə yaratdığı regional dövlətlərarası iqtisadi təşkilat olub özülünü qoyulma tarixi hələ 1960-cı illərə gedir. Belə ki, bu təşkilat 1964-cü ildə yaranmış və Nizamnaməsi 1977-ci ilin martında İran, Pakistan və Türkiyə arasında imzalanmış İzmir müqaviləsi əsasında fəaliyyət göstərən

¹⁰⁹ Yenə orada, s.9

¹¹⁰ VORKUNOVA, O.A. Sredizemnomorye – Çernomorye – Kaspıy: “poqraniçye” v mirovoy politike, Sredizemnomorye – Çernomorye – Kaspıy: mejdu Bolşoy Yevropoy i Bolşim Blijnim Vostokom, Moskva, “Qranitsa”, 2006, s.43-50

¹¹¹ Məruzənin bu bölməsi aşağıdakı mənbələrin materialları əsasında yazılmışdır: Həsənov, Ə.M., Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti, Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2005; Qasımlı, M.C., Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri), Bakı, “Mütərəcim”, 1997; Kratkiy političeskiy slovar, Moskva, “III tıyaçetele”, 2001; ECO-nun rəsmi saytı: <http://www.ecosecretariat.org>

Regional İnkişafın Əməkdaşlığı Təşkilatının (RCD) varisi sayılır. 1992-ci ilədək ECO çərçivəsində əməkdaşlıq daha çox ikitərəfli xarakter daşmışdır.

1992-ci ilin əvvəllərindən etibarən ECO-nun fəaliyyəti 7 yeni dövlətin – Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkmənistan, Özbəkistan, Tacikistan və Əfqanıstanın bu təşkilata daxil olması ilə genişlənir. 1995-ci ildə BMT Baş Assambleyasının 50-ci sessiyasında ECO ilə əməkdaşlıq haqqında Qətnamə qəbul edilir və ECO BMT-də müşahidəçi statusu alır. Eyni statusa ECO İslam Konfransı Təşkilatında da sahibdir. Bundan əlavə, ECO Avropa İttifaqı, ASEAN kimi təşkilatlarla da konstruktiv əlaqələr saxlayır.

ECO-nun üzv-ölkələri arasında münasibətlərdə iqtisadi əməkdaşlıq üstünlük təşkil edir və siyasi təmayül demək olar ki, yoxdur. Bu sonuncu cəhəti onu Avrasiyanın digər subregional təşkilatlarından fərqləndirir və üstün edir. ECO-nun başlıca iqtisadi və siyasi parametrləri üzv-dövlətlərin iki ildən bir keçirilən sammitlərində müəyyən olunur. 28 noyabr ECO günü kimi qeyd olunur, çünki məhz bu tarixdən etibarən ECO tam tərkibdə fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.

ECO Nizamnaməsinin 5-ci maddəsinə müvafiq olaraq təşkilat aşağıdakı struktura malikdir: Xarici İşlər nazirləri Şurası təşkilatın başlıca məşvərət-icraçı orqanıdır. Nazirlər Şurası ildə bir dəfədən az olmayaraq toplanır. Daimi nümayəndələr Şurası qeyd etdiyimiz Nazirlər Şurasının siyasət və qərarlarının həyata keçirilməsi üçün məsul olan orqandır. Onun tərkibinə ECO Katibliyində akreditə olunmuş daimi nümayəndələr/səfirlər daxildir. Bu orqanın iclasları ayda bir dəfə çağırılır. Regional Planlaşdırma Şurası üzv-dövlətlərin müxtəlif dövlət orqanlarının rəhbərlərindən təşkil olunur və bu nümayəndələr həmin ölkələrin hökumət və dövlət orqanlarının adından çıxış edir. Regional Planlaşdırma Şurası ECO qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsi üzrə Proqramın hazırlanıb Nazirlər Şurasına təqdim edilməsinə məsuldur. Regional Planlaşdırma Şurası ildə bir dəfədən az olmayaraq toplanır. ECO Katibliyi təşkilatın fəaliyyətinin monitorinqini keçirir və koordinasiya edir, həmçinin fəaliyyət planına müvafiq olaraq müxtəlif tədbirlərin təşkilində iştirak edir. Katibliyin başında Baş Katib durur və Katiblik özü regional əməkdaşlığın aşağıdakı istiqamətləri üzrə fəaliyyətə rəhbərlik edən 6 direktoratsından ibarətdir: Nəqliyyat və kommunikasiya; Ticarət və investisiyalar; Energetika, mineral ehtiyatlar və ətraf mühit; Kənd təsərrüfatı və sənaye; Səhiyyə, təhsil və mədəniyyət; İqtisadi araşdırmalar və statistika. ECO Katibliyinin tərkibinə, həmçinin, Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə nəzarət üzrə Koordinasiya Şurası, 6 regional təsisat (Ticarət və İnkişaf Bankı, Sığorta şirkəti, Gəmiçilik Şirkəti, Aviaşirkət, Ticarət Şirkəti, Sığorta üzrə Kollec) və 3 ixtisaslaşmış agentlik (Mədəniyyət İnstitutu, Elmi Fond və Konsaltinq Şirkəti) də daxildir.

ECO-nun məqsədləri onun Nizamnaməsində əsasən aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir: Üzv-dövlətlərin sabit iqtisadi inkişafı; Üzv-dövlətlər arasında ticarətin inkişafına mane olan baryerləri aradan qaldırmaq; ECO bölgəsinin dünya ticarətinin inkişafındakı rolunu yüksəltmək; İştirakçı ölkələrin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasını təmin etmək; Üzv-dövlətləri birləşdirən nəqliyyat-kommunikasiya infrastrukturunu inkişaf etdirmək; İqtisadi liberallaşmanı və özəlləşdirməni həyata keçirmək; ECO bölgəsinin maddi ehtiyatlarından birgə istifadəni təmin etmək; ECO bölgəsinin aqrar və sənaye potensialından effektiv istifadə etmək; Narkotiklərə nəzarət, ətraf mühitin qorunması və ECO bölgəsi xalqları arasında ənənəvi mədəni əlaqələrin möhkəmləndirilməsi üzrə regional əməkdaşlığı qurmaq; Digər regional və beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı mənfəətə əsaslanan əməkdaşlıq əlaqələri yaratmaq.

Qeyd edək ki, ECO katibliyi üzv-dövlətlərin ödədikləri üzvlük haqqıları hesabına yaranan mərkəzləşmiş büdcəyə sahibdir. Üzvlük haqqlarının tarif şkalası hər ölkə üçün ayrıca müəyyən edilir və dəyişə bilər. Məsələn, 1996-1998-ci illərdə təsisçi-dövlətlərin (Türkiyə, İran və Pakistan) üzvlük haqqları ümumi büdcənin 90 %-ni təşkil edirdisə, 2000-ci ildə bu rəqəm 66 %-ə enmişdir, yəni yeni üzvlərin ödədikləri üzvlük haqqı artıq 10 % deyil, 34 % olmuşdur ki, bu da onların iqtisadi inkişaf göstəricilərinin artmasından xəbər verir.¹¹²

2. ECO Üzvlərinin İqtisadi, Ticarət, Enerji, Nəqliyyat Sahələrində Əməkdaşlığının Əsas Strategiyası

ECO Üzvlərinin İqtisadi, Ticarət, Enerji, Nəqliyyat Sahələrində Əməkdaşlığının Əsas Strategiyası yuxarıda sadaladığımız məqsədlərə tam müvafiqdir. ECO bölgəsi hazırkı tərkibdə 400 milyona yaxın əhaliyə (dünya əhalisinin 6 %-i) və 7 milyon kv.km sahəyə sahibdir.¹¹³ Bu da bölgənin nəhəng iqtisadi və sosial-humanitar potensialından xəbər verir. Başqa sözlə desək, ECO bölgəsi geosiyasi yerləşməsinə görə dünyanın aparıcı bölgələrindən biri sayıla bilər. Lakin digər tərəfdən, ECO-nun tərkibinə Əfqanıstan və Tacikistan kimi iqtisadi və sosial baxımdan aşağı inkişaf göstəriciləri olan ölkələr də daxil olduğundan, əməkdaşlığı bərabərtərəfli və tərəflərin hər biri üçün mənfəətli etmək üçün, bölgənin ciddi problemləri də vardır. Məsələn, ECO-nun coğrafiyası geniş olmasına baxmayaraq, bölgənin dünya ticarətində payı hələlik 2 % təşkil edir.¹¹⁴

Regional iqtisadiyyatın qurulması üçün strategiya elə seçilmişdir ki, bölgədəxili ticarət genişləndirilsin və bu prosesin normativ və maddi bazası təmin edilsin. Bunun üçün də xarici sərmayələrin cəlb edilməsi işi sürətləndirilmişdir. Üzvdövlətlərdə investisiya qanunvericiliyi təkmilləşdirilmiş, dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi və investisiya axınının liberallaşdırılması artmışdır. Nəticədə bölgə əhalisinin adambaşına düşən gəliri son illər 54 % artırılmışdır (2002-ci ildə 4103 ABŞ dollarından 2008-ci ildə 6337 ABŞ dollarına qədər).¹¹⁵ Qeyd edək ki, ECO çərçivəsində əməkdaşlıq üzv-ölkələrin suveren bərabərliyi, qarşılıqlı hörmət və əməkdaşlığı prinsiplərinə söykənir. ECO-nun iqtisadi, ticarət, enerji, nəqliyyat, həmçinin siyasi və mədəni əməkdaşlıq sahələrində fəaliyyəti təşkilatın üzvdövlətlərinin dövlət başçılarının sammitlərində müəyyən olunur. Bu sammitlərdə ECO siyasətinin və strategiyasının reallaşdırılması şərtləri nəzərdən keçirilir və müvafiq qərarlar qəbul edilir. ECO üzvlərinin əməkdaşlıq strategiyası ilə bağlı həmin sammitlərdə çox mühüm sənədlər, o cümlədən, Nəqliyyat Əməkdaşlığının İnkişafı üzrə Alma-Ata Planı (1993-cü il), Yenilənmiş İzmir Müqaviləsi (1996-cı il), Aşqabad Bəyannaməsi (1998-ci il) və digərləri qəbul olunmuşdur. Bu görüşlər həm də regional və qlobal xarakterli problemlərin müzakirəsi və həlli üzrə forum səciyyəsi daşıyır. Bu mənada ECO-nun Tehran (2009) və İstanbul (2010) sammitlərini xüsusi qeyd etmək olar.

Hər iki sammitin başlıca mövzusu dünya iqtisadi böhranı və onun nəticələri məsələsi olmuşdur. X sammitin (Tehran) iştirakçılarının qəbul etdiyi Yekun Bəyanatda 2015-ci ilə qədər azad ticarət zonasının yaradılması üzrə əməkdaşlığın əsas tərəfləri öz əksini tapmışdır.¹¹⁶ Təşkilatın 10 üzv-dövlətinin liderləri, həmçinin, birgə

¹¹² <http://ru.reingex.com/Central-Asia-Business-Economy.shtml>

¹¹³ <http://www.ecosecretariat.org>

¹¹⁴ Yenə orada

¹¹⁵ Yenə orada

¹¹⁶ <http://tolishpress.org/news/627.html>

bankın yaradılması, ixracat-idxalat əməliyyatlarının asanlaşdırılması, bölgə ölkələri arasında əmtəə mübadiləsinin genişləndirilməsi haqqında təklifləri də alqışlamışlar. Bundan əlavə, Yekun Sənədinə korrupsiyanın və qanunsuz yolla əldə edilmiş pulların leqallaşmasının qarşısının alınması, enerji sektorunda əməkdaşlığın genişləndirilməsi, müxtəlif yarmarkaların keçirilməsi yolu ilə özəl sektorun inkişafının sürətləndirilməsi, qlobal iqtisadi böhranın nəticələrinin yüngülləşdirilməsi üçün əməkdaşlığın qurulması kimi vəzifələr də öz əksini tapmışdır.¹¹⁷ Tehran sammitinin iştirakçıları regional layihələrin həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsi, xüsusilə Qəzvin – Rəşt – Astara, Qars – Tiflis – Bakı, Qazaxıstan – Türkmənistan – İran dəmir yolu magistrallarının çəkilişinin zərurəti haqqında da birgə rəyə gəlmişlər.

XI sammit Türkiyənin İstanbul şəhərində 2010-cu ilin dekabrında keçirilmişdir və yadda qalan olmuşdur. Sammitə sədrlik edən Türkiyə Prezidenti Abdullah Gül öz çıxışında ECO ölkələrinin aralarında ticarət dövriyyəsinin həcmnin 10 %-ə çatdırılması ilə bağlı planların yerinə yetirilməməsi, bu rəqəmin 7 % olması ilə bağlı narahatlıq keçirdiyini bildirmiş, Türkiyə ilə Pakistan arasında azad ticarət haqqında sazişin (dekabr, 2010) digər üzv dövlətlər arasında bağlanması vacibliyini qeyd etmişdir.¹¹⁸ Türkiyə Prezidenti, həmçinin, ölkəsinin Asiya İnkişaf Bankının və “ECO Bank”ın tərəfdaşları olmaq arzusunda olduğunu bildirmişdir. Bununla əlaqədar, İstanbul – Tehran – İslamabad dəmir yolunun yenidən istismara verilməsinin vacibliyini, bu nəqliyyatın ECO üzvləri arasında əlaqələri daha da möhkəmləndirəcəyinə əminliyini bildirmişdir. İstanbul sammitinin yadda qalan məqamlarından biri də Azərbaycanın, Türkiyənin və İranın xarici işlər nazirlərinin üçtərəfli görüşünün keçirilməsi olmuşdur. Görüşdən sonra birgə bəyanatla çıxış edən nazirlər ölkələr arasında tarixi, mədəni, iqtisadi, dostluq münasibətlərinin saxlanması, bölgədə və dünyada sülhün və təhlükəsizliyin təmini, “dondurulmuş münaqişələr”in nizama salınması kimi məsələlərdə ECO üzvlərinin birgə fəaliyyətinin vacibliyini xüsusi qeyd etmişlər.¹¹⁹

3. Türk Dövlətlərinin ECO-da İnkişaf Perspektivləri

ECO Xəzər hövzəsi və Fars körfəzi bölgəsində həyata keçirilən qlobal enerji layihələrini, o cümlədən TRASECA, İNOGATE, Bakı – Tiflis – Ceyhan Əsas Neft İxracı Kəməri kimi layihələri əhatə edən coğrafiyaya sahib olmaqla böyük strateji əhəmiyyətə malikdir. Lakin ECO-nun daha bir özəlliyi də var ki, Türk Dünyası üçün daha böyük önəm kəsb edir: ECO-nun 10 üzvündən 6-sı Türk dövlətidir! Bu iqtisadi təşkilatın yuxarıda sadaladığımız güclü sütunlara sahib olduğunu nəzərə alsaq, fikrimcə, Avrasiyanın regional inteqrasiyası yaxın gələcəkdə Türk dünyasının xeyrinə istiqamət alacaqdır. Bunun üçün Türkiyənin, Azərbaycanın, Qazaxıstanın, Qırğızıstanın, Türkmənistanın və Özbəkistanın həm iqtisadi imkanları, həm güclü geostrategiyası, həm də ümumi maraqları kifayət qədərdir.

ECO-nun təsisçilərindən olan Türkiyə Respublikası bu təşkilatın daxilində digər türk dövlətləri ilə əlaqələrə xüsusi önəm verir. Bu gün Avrasiyanın iqtisadi, sosial, siyasi, demokratik, mədəni inkişaf baxımından aparıcı dövlətlərindən olan Türkiyə ECO bölgəsində güclü iqtisadi və ideoloji mövqelərə sahibdir. Ələlxüsus bu, ECO-nun üzvü olan türk dövlətlərinə aiddir.

Qafqazın sənayenin inkişafı nöqtəyi-nəzərindən birinci ölkəsi olan Azərbaycan Respublikası ECO daxilində çox böyük potensiala sahib ölkədir. XI İstanbul

¹¹⁷ <http://tolishpress.org/news/627.html>

¹¹⁸ www.podrobnosti.ua/economy/2010/12/23/7

¹¹⁹ Yenə orada

sammitində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin də çıxışında qeyd etdiyi kimi, “regional əməkdaşlığa böyük önəm verən Azərbaycan ... iqtisadi imkanlarını cəm edərək bu genişmiqyaslı əməkdaşlığa böyük töhfəsini vermişdir”.¹²⁰ İri neft və qaz yataqlarına sahib olan Azərbaycan 7 boru kəməri vasitəsilə öz ehtiyatlarını dünya bazarına çıxarmaq imkanına malikdir, eyni zamanda, qonşu dost dövlətlərin enerji sahəsində tələblərini də ödəyə bilər. “Azərbaycanın iştirak etdiyi layihələr bölgədə yeni nəqliyyat infrastrukturunun yaranmasına imkan vermişdir”.¹²¹ Bakı – Tiflis – Qars dəmir yolunun çəkilişinə böyük önəm verən Azərbaycan ECO üzvlərinin də bu layihədən yararlanacağına ümid edir.

Qazaxıstan Respublikası həm ərazisinə, həm enerji ehtiyatlarına görə nəhəng bir coğrafi məkandır və ECO üçün onun önəmi böyükdür. Bu dövlət həm də güclü aqrar potensiala malikdir və bölgənin ərzaq təminatı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qırğızıstan Respublikası ənənəvi olaraq kənd təsərrüfatı ölkəsi sayılır. Bununla yanaşı, XX yüzilliyin sonlarına doğru bu respublika əlvan metalların hasilatı, yüngül sənaye məhsulları, su elektrik sənayesi kimi sahələrdə də irəliləyişlər qazanmışdır. Qırğızıstan, həmçinin, kömür, az miqdarda da neft və qaz yataqlarına sahibdir. Türkmənistan enerji layihələrində fəal iştirakına görə seçilir, hərçənd ki, ölkənin infrastrukturundan aqrar sektor daha böyük yer tutur. Pambıq istehsalına görə Türkmənistan hazırda dünyada 10-cu yerdə durur. Özbəkistana gəlincə, bu respublikanın əsas təbii ehtiyatı pambıq sayılır. Ölkə pambıq lifi istehsalına görə dünyada 4-cü yeri tutur. Bundan əlavə, Özbəkistan böyük həcmdə qaz istehsal edərək onu Mərkəzi Asiyaya, MDB ölkələrinə və Avropaya ixrac edir. Özbəkistan nəhəng enerji sisteminə malikdir. Özbəkistan həm də Orta Asiyanın əhalisinin sayına görə (26 milyon nəfər) ən iri dövlətidir.¹²²

Qısa icmaldan da görüldüyü kimi, Türk dövlətləri ECO-nun iqtisadi, sosial, enerji, nəqliyyat-kommunikasiya sistemində aparıcı qüvvədir. Bu qüvvənin güclənməsi, iştirakçısı olduğu nəhəng transmilli layihələrdə (TRASECA, İNOGATE, “Böyük İpək Yolu”) fəaliyyətinin genişlənməsi üçün ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr zəruridir.

Sonuç

Bu gün dünya ictimaiyyəti separatçılıqdan, etnik qarşıdurmалardan, lokal münaqişələrdən böyük əziyyət çəkir. Dünyanın aparıcı strateqləri, dövlət xadimləri və siyasətçiləri, müxtəlif tədqiqat mərkəzləri dünyanı bu qalmaqallardan, qarşıdurmалardan xilas etmək yollarını axtarır. İndiyədək tapılmış ən uğurlu çıxış yolu isə regioanl və beynəlxalq inteqrasiya sayılır.

Məruzənin əvvəlində də qeyd etdiyimiz kimi, dünyada mütləq mənada pozitiv olmadığı üçün, çıxış yolu olaraq göstərilən və həyata keçirilən inteqrasiya və qloballaşma da qüsurlardan, nöqsanlardan xali deyil. Prosesin ən təhlükəli tərəfi – ölkələrin iqtisadi sərbəstliyinin itirilməsi, dövlətlərin bir-birindən ticarət, enerji və hətta siyasi baxımdan asılılığa düşməsi, xalqların milli dəyərlərdən uzaqlaşması sayılır.¹²³ Şübhəsiz, mövcud əksər regional və beynəlxalq təşkilatlar daxilində bu təhlükələr mövcuddur. Lakin düşünürəm ki, ECO elə bir iqtisadi gücdür ki, onun üzvü

¹²⁰ www.president.az/articles/1288?locale=ru

¹²¹ Yəni orada

¹²² Orta Asiya respublikalarının iqtisadi inkişaf göstəriciləri haqqında bax: <http://ru.reingex.com/Central-Asia-Business-Economy.shtml>

¹²³ Ətraflı bax: Aydın M. New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus. Causes of Instability and Predicament, Ankara, Center for Strategic Research, 2000

olan 6 türk dövləti üçün bu yuxarıda sadaladığımız təhlükələri doğurmur. Bu təşkilat çərçivəsində türk dövlətləri üçün ən azından milli dəyərləri itirmək təhlükəsi yoxdur. Çünki onları həm etnik, dil, həm din, həm mədəniyyət birliyi bağlayır. Bu səbəbdən də ECO Strategiyasında nəzərdə tutulmuş fəaliyyət Proqramlarının tam miqyasda həyata keçirilməsi, onun üzv dövlətlərinin ümumi mənfəətindədir.

QAYNAQLAR

1. AYDIN M. New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus. Causes of Instability and Predicament, Ankara, Center for Strategic Research, 2000
2. HƏSƏNOV, Ə.M., Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti, Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2005
3. QASIMLI, M.C., Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri), Bakı, “Mütərcim”, 1997
4. QUSEYNOV, V.A. Geopolitiçeskaya rol Sredizemnomorsko-Kaspiyskoqo regiona, Sredizemnomorye – Çernomorye – Kaspiy: mejdu Bolşoy Yevropoy i Bolşim Blijnim Vostokom, Moskva, “Qranitsa”, 2006, s.9-21
5. Kratkiy politiçeskiy slovar, Moskva, “III tısaçeletiye”, 2001
6. VORKUNOVA, O.A. Sredizemnomorye – Çernomorye – Kaspiy: “poqraniçye” v mirovoy politike, Sredizemnomorye – Çernomorye – Kaspiy: mejdu Bolşoy Yevropoy i Bolşim Blijnim Vostokom, Moskva, “Qranitsa”, 2006, s.43-50
7. <http://www.ecosecretariat.org>
8. www.podrobnosti.ua/economy/2010/12/23/7 (Erişim tarixi: 23.12.2010)
9. www.president.az/articles/1288?locale=ru (Erişim tarixi: 23.12.2010)
10. <http://ru.reingex.com/Central-Asia-Business-Economy.shtml> (Erişim tarixi: 12.02.2008)
11. <http://tolishpress.org/news/627.html> (Erişim tarixi: 15.03.2009)
12. <http://www.vestikavkaza.ru/news/politika/kabardino-balkaria/30723.html> (Erişim tarixi: 23.12.2010)